

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O'RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

O'ZBEK TILI VOSITASIDA ESTETIK BAHONING IFODALANISHI THE EXPRESSION OF AESTHETIC EVALUATION IN THE UZBEK LANGUAGE

Mullaboyeva Shirin Baxtiyor qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU 2-kurs tayanch doktoranti

E-mail: mullaboyevashirin@navoiy-uni.uz

ORCID: 0000-0002-1543-0762

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026./SKFL7090](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026./SKFL7090)

Annotatsiya. *Ushbu tezisda o'zbek tilida estetik bahoning ifodalanishiga xos lingvistik, semantik va lingvokulturologik xususiyatlar tahlil qilinadi. Estetik baho insonning voqelikni idrok etishi, go'zallik va xunuklikni anglash jarayonida shakllanadigan sub'ektiv-obyektiv munosabat bo'lib, u o'zbek tili vositalari orqali epitet, metafora, maqol, ibora, sifat, ko'p ma'noli birliklar orqali namoyon bo'ladi. Tadqiqot jarayonida estetik bahoning tashqi ko'rinish, ichki fazilat, axloqiylik, xulq-atvor va madaniy qadriyatlar bilan bog'liq ko'rinishlari o'rganiladi. O'zbek xalq maqollari, badiiy matnlar va leksik birliklar asosida estetik bahoning milliy dunyoqarash, estetik ideal va ijtimoiy-madaniy qadriyatlar bilan uzviy aloqadorligi asoslab beriladi. Maqola natijalari estetik bahoning o'zbek tilida shakllanishi va milliy estetik tafakkurda tutgan o'rni haqida umumlashtirilgan ilmiy xulosalar beradi.*

Kalit so'zlar: *estetik baho, estetik idrok, go'zallik konsepti, lingvokulturologiya, o'zbek tili, estetik birliklar, epitet, metafora, maqollar, axloqiy-estetik qadriyatlar, milliy dunyoqarash, estetik tasavvur.*

Annotation. *This thesis examines the linguistic, semantic, and linguocultural features of expressing aesthetic evaluation in the Uzbek language. Aesthetic evaluation represents a subjective-objective attitude formed through the perception of reality, the understanding of beauty and ugliness, and the interpretation of human qualities. In Uzbek, aesthetic meanings are conveyed through various linguistic devices such as epithets, metaphors, proverbs, idioms, polysemantic words, and evaluative adjectives. The study analyzes aesthetic judgment in relation to physical appearance, inner qualities, morality, behavior, and cultural values. Using Uzbek folk proverbs, literary texts, and lexical materials, the article demonstrates the close connection between aesthetic evaluation, national worldview, aesthetic ideals, and socio-cultural norms. The research presents generalized scientific conclusions on how aesthetic evaluation is shaped in the Uzbek language and its role in the national aesthetic consciousness.*

Keywords: *aesthetic evaluation, aesthetic perception, beauty concept, Uzbek language, linguoculturology, aesthetic units, epithets, metaphors, proverbs, moral-aesthetic values, national worldview, aesthetic imagery.*

Estetik baho — insonning voqelik, predmet yoki shaxsga doir go'zallik, nafosat, uyg'unlik, tartib yoki ularning aksi bo'lgan salbiy holatlar haqidagi sub'ektiv-obyektiv munosabatidir. Har bir xalqning estetik bahosi uning madaniy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlari va tarixiy tajribasida shakllanadi. Til esa bu bahoning asosiy ifoda vositasi bo'lib, unda xalqning estetik qarashlari, milliy tasavvuri, ma'naviy qadriyatlari mujassam bo'ladi. O'zbek tili milliy estetik tafakkurni ifodalashda o'ziga xos semantik birliklar, metaforalar, iboralar, maqollar, epitet va boshqa til vositalariga ega. “Baholash” tushunchasining semantikasi lingvistik ifodaning qiymat mazmunini aks ettiradi. Turli mezonlar (ahamiyatsizlik/ahamiyatsizlik, xushmuomalalik/qo'pollik, go'zallik/xunuklik va h.k.) bo'yicha baholash o'rtasidagi farqlarga qaramay, baholash qadriyatlari qiymat mazmunini belgilovchi “yaxshi/yomon” sohasida yotadi. Biz tushunamizki, baholash shkalasining asosi dunyoning qadriyat manzarasi va shaxsning baholash ob'ektiga individual, sub'ektiv munosabati haqidagi umumiy madaniy g'oyalarni birlashtirishdir. Baholash modalligi nuqtayi nazaridan, baholash tuzilmasi sub'ekt, ob'ekt va baholovchi predikatni o'z ichiga oladi, ular nutqda nafaqat yaxshi/yomon, aqlli /ahmoq, yoqtirish/yoqtirmaslik, hurmat/nafrat va boshqalar kabi so'zlar bilan, balki umuman semantika bilan ham ifodalanishi mumkin [Jo'rayev, 1:52].

Estetik baho masalasi tilshunoslikda V.A.Maslova, Sh.Safarov, Sh.Rahmatullayev, Teliya kabi tadqiqotchilar tomonidan turli rakurslarda o'rganilgan. O'zbek tilshunosligida estetik birliklarning lisoniy va kognitiv xususiyatlari, go'zallik va xunuklik konseptlari, xalq og'zaki ijodidagi estetik tasavvurlar ko'plab izlanishlarda yoritilgan. Estetik bahoning lisoniy qurilishi tilning semantik imkoniyatlari, leksik boyligi va obrazli birliklar orqali tahlil qilinadi. Xususan, maqollar, iboralar, o'xshatishlar orqali estetik baho xalqning dunyoqarashi bilan bevosita bog'liq ekani ta'kidlanadi.

O'zbek tilida estetik baholash tizimi xalq dunyoqarashining asosiy nuqtalarini aks ettiradi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, estetik baho nafaqat tashqi qiyofa orqali, balki eng avvalo, axloqiy qadriyatlar, ma'naviy fazilatlar, ruhiy holat, xulq-atvor va insoniylik mezonlari orqali shakllanadi. O'zbek tili orqali ifodalangan estetik baho jamiyatda humonizm, kamtarlik, hayo, izzat, vijdon kabi qadriyatlarning naqadar yuqori o'rinda turishini ko'rsatadi. Estetik baholash "biror narsaning estetik qiymatini aniqlash usuli" sifatida. obyekt, estetik idrokning ongli natijasi bo'lib, odatda “Bu go'zal!”, “Bu xunuk!” kabi hukmlarda qayd etiladi” [Rahmatullayev, 3: 46] predmetni

estetik idrok etish jarayonida shaxs tomonidan qabul qilinadigan hissiy va ta'mli zavq bilan uzviy bog'langan.

Insonni estetik baholashning asosi go'zallik kabi qadriyatdir [Maslova, 2: 33]. Inson go'zalligi falsafiy talqinda go'zallik, mehribonlik, rostgo'ylik kabi insoniy fazilatlarining uyg'unligidan iborat bo'lgan shaxsda go'zallik namoyon bo'lishini obyektiv va subyektiv idrok etishining bir xilligidir.

Shaxsning obyektiv idrokini estetik baholash uning simmetrik, mutanosib va uyg'un fiziologik ma'lumotlarini tan olishga asoslanadi, subyektiv idrok etishda esa baholovchining individual estetik afzalliklari ta'sir qiladi. Ko'rib turganimizdek, inson go'zalligining bir xil estetik kategoriyasi, agar uning obyektiv va subyektiv in'ikoslari bir-biriga mos kelmasa, qarama-qarshi bahoga ega bo'lishi mumkin.

Aslida, bizning fikrimiz E.V. Myakishevaning dissertatsiya ishida ta'kidlagan pozitsiyasini asoslaydi: “Go'zallik haqidagi stereotipik g'oyalarning asosiy xususiyati qaramaqarshi stereotiplarning bir vaqtning o'zida harakat qilish imkoniyatidir: *Nozik bo'lish go'zaldir. – Ozg'in bo'lish xunuk; Uzun bo'yli go'zal. – Baland bo'y – xunuk; Go'zallik – bu yoshlik xususiyati. Har bir yoshning o'z go'zalligi bor*” (Главная особенность стереотипных представлений о красоте – возможность одновременного функционирования противоположных стереотипов: *Быть худым – это красиво. – Быть худым – это некрасиво; Высокий рост – это красиво. – Высокий рост – это некрасиво; Красота – свойство молодости. – У каждого возраста своя красота*) [Телиа, 5: 14].

T.G. Orlova, shuningdek, insonning tashqi ko'rinishining go'zalligini baholash ma'nosining qarama-qarshi ma'nolarini ko'rsatadi: *“tashqi ko'rinish aldamchi”: “insonning ichki fazilatlarini tashqi ko'rinishiga qarab baholab bo'lmaydi”, “odamni tashqi ko'rinishi bilan emas, balki ishi, harakatlari bilan baholaydi”, “go'zallik o'tkinchidir”, “insonning qadri go'zallikda emas”, “go'zallikni har kim o'zicha tushunadi” va aksincha, “ichki sifatlarni tashqi ko'rinishiga qarab baholay oladi”, “yuz insonning ichki dunyosini aks ettiradi”, “Tashqi ko'rinish – tavsiyanoma”, “xunuk ko'rinish orqasida go'zal ichki dunyo yashirinadi”, “eng mukammal mavjudotlarda kamchiliklar bor”, “insonni kamchiliklari bilan sevish”, “baxt go'zallikda emas” («наружность обманчива»: «по внешнему виду человека нельзя судить о внутренних качествах человека», «о человеке судят не по внешнему виду, а по делам, поступкам», «красота преходяща», «не в красоте ценность человека», «каждый понимает красоту по-своему», и, наоборот, «по внешнему виду можно судить о внутренних качествах», «лицо отражает внутренний мир человека», «внешность – рекомендательное письмо», «за некрасивой внешностью скрывается красивой внутренний мир», «у самых совершенных*

созданий есть недостатки», «полюби человека с недостатками», «не в красоте счастье») [Safarov, 4: 48]. Bunday holda, biz ko'p odamlarning tashqi ko'rinishining go'zalligini turli shaxslar tomonidan teskari idrok etish haqida emas, balki xalqlar maqollarida qarama-qarshi baho berish haqida gapiramiz.

Estetik baholashning qarama-qarshiligi inson go'zalligini uning tabiiyligi/sun'iyiligi nuqtayi nazaridan tavsiflashda ham o'zini namoyon qiladi. Tabiatning tabiiy go'zalligi insonning o'zi tomonidan yaratilgan sun'iyga qarama-qarshidir. Ilohiy go'zallik va dunyoviy go'zallik ham qarama-qarshidir.

Shuni ta'kidlash kerakki, go'zallik, chiroyli va go'zal tushunchasi sifatida go'zal va ajoyib so'zlar ma'no jihatdan bir qator farqlarga ega: go'zal so'zi narsaning tashqi ko'rinishini ifodalashda qo'llaniladi, go'zallik so'zi estetik ma'nodan tashqari, axloqiy ma'noni, go'zallikni ifodalashda qo'llaniladi, go'zal so'zi esa obyektning tashqi ko'rinishi va uning boshqa jihatlari bilan birga tasvirlanganda qo'llaniladi, estetik baholashdan tashqari, axloqiy va utilitarni ham o'z ichiga oladi. Biroq, lingvistik jihatdan, bu uchta so'zning barchasi insonning estetik, axloqiy va utilitar xususiyatlarini baholashda mavjud bo'lishi mumkin, buni quyidagi misollardan ko'rish mumkin.

O'zbek va rus tillarining antropotsentrik maqollarida shaxsga estetik baho berish uning xarakterini o'zbek va rus xalqlarining inson go'zalligi, uning tashqi ko'rinishi, jismi, ozodaligi haqidagi standart g'oyalari prizmasi orqali belgilaydi. Sartaroshlik, ozodalik, kiyinish qobiliyati, o'rtacha bo'yanish va hokazolarga ijobiy baho beriladi, egiluvchanlik, ortiqcha vazn, haddan tashqari ozg'inlik, beparvolik, kasallik va boshqalarga salbiy munosabat bildiriladi; Masalan:

Parvarish: *Onangni otangga bepardoz ko'rsatma / От хозяйского глаза и конь добреем (Ustaning nazaridan ot ham mehribon bo'ladi).*

Tozalik/ozodalik: *Ayolning sarishtasi – ro'zg'orning farishtasi / Потому и надю разные: у одной доярки стояла чистые, у другой грязные (Shuning uchun sut sog'ish har xil bo'ladi: bir sog'uvchining rastasi toza, boshqasini kir).*

Shirinlik: *Chiroyli chiroyli emas, suyganing – chiroyli / Не та мила, что хороша, а та хороша, что к сердцу пришла (Yaxshi bo'lgan emas, ko'ngilga kelgan yaxshi).*

To'liqlik: *Semiz qo'yning dumbasi katta, semiz odamning – suhbatlari / Живом толстой, да лоб пустой (Qorin semiz, lekin peshona bo'sh).*

Beparvolik: *Gapi sassiqning o'zi sassiq / Видно неряху по грязной рубахе (Kirli ko'ylakdan chayqalish ko'rinadi).*

O'zbek tili vositasida estetik baho turli lingvistik vositalar — maqollar, metaforalar, iboralar, epitetlar, sifatlar orqali boy va rang-barang tarzda ifodalanadi. Tahlil natijasida ma'lum bo'ldiki:

- estetik bahoning markazida axloqiy go'zallik turadi;
- ichki dunyo tashqi ko'rinishdan ustun;
- estetik baho “oqibat”, “axloq”, “aql”, “hayotiy tajriba” kabi konseptlarga tayanadi;
- tilda estetik mezonlar milliy dunyoqarashni aks ettiradi.

Demak, mazkur tadqiqot natijalari o'zbek tilida estetik baho lisoniy hodisa sifatida faqat tashqi go'zallik yoki shakliy belgilarni ifodalash bilan cheklanmasdan, balki insonning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, ruhiy holati, xulq-atvori hamda jamiyat tomonidan e'tirof etilgan ijtimoiy-madaniy qadriyatlar bilan uzviy aloqada shakllanishini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, estetik baholash tizimining markazida axloqiy go'zallik konsepti turadi va u o'zbek milliy tafakkurida tashqi ko'rinishga nisbatan ustuvor mezon sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek tili materiallari — maqollar, iboralar, epitetlar, metaforalar hamda baholovchi sifatlar asosida olib borilgan kuzatuvlar estetik bahoning semantik tuzilmasi “oqibat”, “axloq”, “aql”, “hayotiy tajriba” kabi tayanch tushunchalarga tayanishini ko'rsatdi. Bu holat estetik baholash jarayonida subyektiv hissiy munosabat bilan bir qatorda, jamiyat tomonidan tarixan shakllangan obyektiv qadriyatlar tizimi ham faol ishtirok etishini tasdiqlaydi. Natijada estetik baho o'zbek tilida shaxsning nafaqat tashqi qiyofasini, balki uning insoniy fazilatlarini, ijtimoiy mas'uliyatini va axloqiy yetukligini ifodalovchi ko'p qatlamli semantik maydon sifatida yuzaga chiqadi.

Adabiyotlar:

1. Jo'rayev A. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent, 2005.-52b
2. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – M.: Academia, 2001.-33b
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek tili: Leksikologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. -46b
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Toshkent: Fan, 2012.-48b
5. Телиа В.Н. Эстетика и язык. – Москва, 1996.-18b
6. O'zbek xalq maqollari. – Toshkent: Fan, 2014.
8. Dilafuz, M. (2023). “BOBURNOMA” NING ELEKTRON PLATFORMASINI YARATISH–DAVR TALABI. Роль наследия Захириддина Мухаммада Бабура в развитии восточной государственности и культуры, 1(1).
9. I Orazova [FRAZEMALAR KOGNITIV SEMANTIKANING O'RGANISH OBYEKTI SIFATIDA](#)
10. Shamsiyev U.Bb., Shamsiyeva M.B. “Психолингвистический анализ социализации ребенка”. O'zbekiston: til va amadaniyat. Lingvistika. 2023/1 (1): 75-85.